

LÁBJEGYZETEK PLATÓNHOZ 14.

AZ AGRESSZIÓ

Szerkesztette:
Laczkó Sándor

Szeged
Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány
Magyar Filozófiai Társaság
Státus Kiadó
2016

Sorozatszerkesztő: *Laczkó Sándor és Dékány András*

A kötet támogatói:

Magyar Filozófiai Társaság

Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány

SZTE BTK Filozófia Tanszék

Szegedért Alapítvány

Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata

Magyar Tudományos Akadémia

© Laczkó Sándor

©A kötet szerzői

Kiadja a Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány (Szeged)

Magyar Filozófiai Társaság (Budapest – Szeged)

Státus Kiadó (Csíkszereda)

Felelős kiadó: Laczkó Sándor

Sorozatterv: Bíró Zoltán

Műszaki szerkesztő: Birtók József

Nyomdai kivitelezés: Státus Kiadó és Nyomda

ISBN 978-963-88812-8-1

ISSN 1785-7082

TARTALOM

Laczkó Sándor

Az ember vadságáról – Előszó

„... sem békét, sem barátságot pogánynak nem adhatok.”

Gábor György

A kegyes agresszió avagy a szakrális erőszak fenomenológiája

Gyenge Zoltán

A Tantalidák vétké – avagy az elfojtott és kiélt agresszió

Széplaky Gerda

Művészet és erő

Valastyán Tamás

A kentaur tudása. A romantikus kép monstrosizálása

Hölderlin és Novalis trópusalkotásában

Máté Zsuzsanna

Agresszív viselkedésformák a 20. századi magyar Kékszakkall-
történetekben - a művészetköziség értelemkonstituáló folyamata felől

Pusztai Virág

A vizuális média és az agresszív energiák relációi. Látásunk
irányának és sebességének média általi meghatározottsága.

„Az agresszió arra irányul, ahonnan nem várható ellencsapás.”

Csejtei Dezső – Juhász Anikó

Agresszió a 60-as évek végének rockkultúrájában

Egyed Péter

Az erőszak mint értelem II.

Losonczi Alpár

Erőszak és/vagy agresszivitás

Loboczkai János

A történelem vége versus a civilizációk közötti agresszió –

Fukuyama és Huntington

Kiss Endre

Az agresszió perspektivizmusa Meghatározási kísérlet

Garaczi Imre

A „láthatatlan kéz” és a paternalizmus agresszív küzdelme

a piaci folyamatokban

„Az agresszió biológiai örökségünk eltávolíthatatlan része.”

Tóth János

Az agresszió anatómiája

Szendy István

Agresszió az öngyilkosságban

Márton János

A sebészet – agresszió vagy altruizmus? – egy kívülálló szemével

Balog Iván

Kényszer, félelem és elégtételkeresés bibó műveiben

Kovács Gábor

Enkidu és a szajha – Lewis Mumford ökológiai kultúrkritikája

Gabriel Popa

The Social Pathology of Aggression

Pató Attila

Agresszivitás és kommunikációs tér

„Az ember természetileg vadállat, csak társadalom rendje és törvénye tudja megfékezni.”

Veress Károly

A kérdés mint erőszak

Schmal Dániel

Agresszió és rítus a kora újkorban

Mester Béla

A megszigonyozott bálna feletti jog

Hankovszky Tamás

Az agresszió elutasítása Fichte jogfilozófiájában és etikájában

Baresi Tamás

Az agresszió mint morális sértés

Balogh László Levente

Harag és jogérzék között. Heinrich von Kleist: Kohlhaas Mihály

Scmréz Ádám

A szadizmustól az istenné válásig – avagy az agresszió kérdése
Justus Lipsius antropológiájában

„Kevés olyan területe van az emberi viselkedésnek, amely előfordulása esetén azonnal a legintenzívebb emóciókat ...váltja ki ..., mint az emberi agresszió.”

Kicsák Lóránt

A dekonstrukció mint politikai filozófia

Lengyel Zsuzsanna Mariann

Nem ártás és gondolkodás. Nem-tudásunk

komolyan vételéről – Heidegger és Derrida.....

Kis-Jakab Dóra

Rawls és a szerződéselméleti hagyomány.....

Szücs László Gergely

Kulturális megvetés és agresszió – Elismerés-elméleti vázlat

a nyugati muszlim fiatalok radikalizálódásának okairól.....

Lurcza Zsuzsanna

Aktualitás és korszerűtlenség: a terrorizmus aktualitása

Kissné Novák Éva

Gondolatok az erőszakmentes kommunikációról

Donauer Emese

Csendes elnyomás kontra önállóság. Bomlasztó,

különc törekvés-e az önmagunkat megismerni, kiismerni akarás?

A kötet szerzői.....

CSENDES ELNYOMÁS KONTRA ÖNÁLLÓSÁG. BOMLASZTÓ, KÜLÖNC TÖREKVÉS-E AZ ÖNMAGUNKAT MEGISMERNI, KIISMERNI AKARÁS?

DONAUER EMESE

A címben feltett kérdést egy 20. századi filozófus és drámaíró, Gabriel Marcel szellemisége alapján kívánom körbejárni. Marcel úgy gondolja, hogy a filozófia fő feladata az elembertelenedés felismerése, artikulálása, az erre való figyelemfelhívás.

Mit ért Marcel elembertelenedésen? Marcel szerint ez az ember degradált állapota. Ebben az állapotban nem ismeri igazán saját magát, elidegenedik önmagától és Másoktól, de ezt leplezni próbálja önmaga előtt, mégpedig folyamatos önmagára figyeléssel, külsőségekkel. Erre a viszonyulásra jellemző a tömegszerű, anonim létezés, amiben eltűnik az egyediség és méltóság. Méretét a technikai fejlődés, pontosabban, a technika mértéktelen alkalmazásának lehetősége duzzasztja. Miért esik különös hangsúly az alkalmazás, a használat mértéktelenségére? Azért, mert félreértés lenne Marcelt technikaellenes gondolkodónak tekinteni, s ezért őt megbélyegezni, hiszen mindaddig elismeri a technika fontosságát, amíg az rendeltetésének, az ember céljainak, cselekedetének szolgálatában áll. Ám mihelyt az ember már függ a mechanikus dolgoktól, és azokat önmaga meghosszabbításaként éli meg, bekövetkezik az, hogy elveszíti belső és mély valóságát, hadat visel önmaga ellen, azaz a technika szolgájává válik.¹

A technika túlzott használatára való törekvés mégis érthető, hiszen a technika világa képes elviselhető életet garantálni. Az uniformizálással, kollektivizálással az ember gyorsan és viszonylag könnyedén boldogul, eligazodik a dolgok között, nem kényszerül valós önreflexióra, vagy legalábbis könnyebben elodázhathatja azt, elmenekülhet maga elől. Ebben senki nem akadályozza, az őt körülvevő emberek sem, mivel ők sem különbek nála. A technika elburjánzása a kontempláció lehetőségének is ellene feszül, fő a környezetbe való besimulás, a lusta, tompa létezés. Marcel szerint azonban bármilyen kényelmesnek is tűnhet ez, hosszabb távon mégis elégedetlenséget, kimerültséget érezhet az, aki így él, az életsorvadás állapotába kerül – még ha csak lappangva is jelenik meg ez az érzés –, mivel ilyen viszonyulás esetében el-

¹ Gabriel Marcel: *Le Mystère de l'Etre. I. Réflexion et mystère*. Aubier, Paris, 1951. 28-29.

Gabriel Marcel: *Die Erniedrigung des Menschen*. Verlag Josef Knecht, Frankfurt am Main, 1957. 66.

képzeltetlen valós közösséget érezni, megélni.² Aki így él, az emberek közegében él, s mégsem emberek között, nem az emberekkel. Más az egyikben és más a másikban a közösség szolidaritás értelmezése, összetartó ereje.³

A konfliktus akkor alakul ki, amikor valaki nem elégszik meg a belesimulással, sivárnak érzi a birtokló, uraló viszonyulást az élethez, Másokhoz, önmagához, és ki akar ebből törni; nem túl, szépen, ám találóan megfogalmazva, ki akar illeszkedni. Mi miatt alakulhat ki konfliktus, ami értelmezhető az agresszió nyílt megjelenéseként is? Mi lehet az alapja? A technika világában élő ember nem csupán önmagát nyomja el, hanem a Másikat is. Ártatlannak tűnhet e csendes elnyomás, ám Marcel meglátása szerint mégis rendkívül veszélyes, mivel az ember személyes létezését fenyegeti. S ez véleményem szerint az interszubjektivitás síkján az agresszivitás egyik lappangó formáját jelenti.

Az elnyomás leggyakoribb eszköze a lefokozás, a Másik adatként, funkcióként való kezelése, rideg távolságtartás, ami nem engedi, hogy a Másik teljességében, rétegzettségében, összetettségében érvényesülhessen, vagyis egzisztálhasson. Az a magatartás meg, amikor valaki nemet mond erre a hozzáállásra, rávilágít arra, hogy másképp is lehetne, a Másikat funkció helyett individuumként is meg lehetne ismerni, egymáshoz odafigyelve is lehetne viszonyulni, és a kölcsönös egymást megismerés elvezethetne az egzisztáláshoz, értelmezhető persze kritikaként is. E kritikához pedig kétféleképp is lehet viszonyulni: lehet tekinteni rá úgy, hogy valójában elutasító, éles, bántó, támadás, illetve úgy is, hogy jelentősége van, felhívja a figyelmet a problémára. Ez utóbbi viszonyulás hat a technikához való viszonyulásra is, a tőle való önállósodásra készlet, ami persze nem technikától való mentességet jelent, hanem a megfelelő mértékű, értéket tulajdonító alkalmazását.

Úgy vélem, Marcel iménti meglátásai korunkban is érvényesek. S még érthetőbbé, teljesebbé válhatnak, ha megnézzük a mai fő közösségi fórumokat, az internetes közösségi portálokat, például a Facebookot.⁴ Manapság egyre gyakrabban hallható, érzékelhető, tapasztalható jelenség, vélekedés, hogy aki nincs a Facebookon, az nem is létezik, kiesik olyan közösségek létezéséből, melyek ott alakulnak, élnek. Ám az is megfigyelhető, hogy a Face-

² Gabriel Marcel: *Le Mystère de l'Etre. I. Réflexion et mystère*. Aubier, Paris, 1951. 35-36.

Gabriel Marcel: *Die Erniedrigung des Menschen*. Verlag Josef Knecht, Frankfurt am Main, 1957. 205.

³ Gabriel Marcel: *Die Erniedrigung des Menschen*. Verlag Josef Knecht, Frankfurt am Main, 1957. 82.

⁴ Tanulmányomban csupán a Facebook közösségi vonulatát veszem alapul, ám ez nem jelenti azt, hogy ne lenne informális oldala is, ami igen hasznos lehet.

bookon is az él igazán, aki elmondhatja magáról: „Posztolok, tehát vagyok.”⁵ Meggyőződése, ha Marcel köztünk élne, akkor az eltömegesedés, a csendes elnyomás, a csendes agresszió eme problémáját artikulálná, mégpedig oly neves emberi kapcsolatok online alakulásával foglalkozó kutatókkal együtt, mint Sherry Turkle vagy William Deresiewicz.

CSENDES ELNYOMÁS AVAGY „KORUNK PROBLÉMÁJA AZ AUTENTIKUS
EMBERI LÉTEZÉS TOTÁLIS FIGYELMEN KÍVÜL HAGYÁSA.”⁶

Problémánk súlya és állandó fókuszpontja a következő: „a technika szélsőséges fejlődése egy szinte teljesen mesterséges felépítményt igyekszik az élet fölé helyezni, s bizonyos értelemben vele helyettesíteni. Ez azonban azzá a környezetté válik az emberek számára, amelyet úgy látszik, már nem nélkülözhetnek. ... [ez] az élő valósággal szembeni elhidegülés.”⁷ Deresiewicz ugyanezt a problémát a következőképpen fogalmazza meg: félő, egyszer csak arra a megállapításra jut az ember, hogy a Facebookon létező digitális én-je sokkal izgalmasabb, mint a valós, hús vér én-je.”⁸

S ez nem egy különös folyamat eredménye. Gondoljunk csak bele, hogy amíg az ember a Facebook világában van, az ottani én-jét formálgatja, posztolások és képek felrakásával, vagy épp mások ugyanezen megnyilvánulásainak befogadásával foglalatосkodik, az alatt az idő alatt az, úgymond, valódi életében kevésbé vesz részt. A másik kiindulópont pedig, Marcel azon háborgó kérdése, ami így hangzik: „Nem nyilvánvaló-e, hogy a technikai és ipari haladás hozzájárult egy közös nevező kialakításához az emberek között, mely a bírvány fészkevé válik, és mindenütt irigységet nemz?”⁹

Fontos felfigyelnünk arra, hogy bár a technikai haladás hozzájárult ahhoz a viszonyuláshoz, amire jellemző az emberek egymást elnyomása, ám nem ő maga a bűnös. A bűnös az egyes ember, aki bírni vágyását kiélni akarja, újabb és újabb vágyakat szülve, a folytonos kielégítetlenségre kárhoztatva. Ez pedig irigységet szül.

⁵ <http://www.sueddeutsche.de/digital/us-soziologin-sherry-turkle-ueber-das-digitale-zeitalter-ich-poste-also-bin-ich-1.1133783-2>

⁶ Gabriel Marcel: *Tragische Weisheit. Zur gegenwärtigen Situation des Menschen*. Europaverlag, Wien, 1974. 54.

⁷ Gabriel Marcel: *Technika és bűn*. In. Gabriel Marcel: *A misztérium bölcselate*. Vigilia Kiadó, Budapest, 2007. 76-77.

⁸ <http://www.sueddeutsche.de/digital/kommunikation-im-netz-internet-ort-der-einsamkeit-1.79231-2>

⁹ Gabriel Marcel: *Technika és bűn*. In. Gabriel Marcel: *A misztérium bölcselate*. Vigilia Kiadó, Budapest, 2007. 72-73.

Mit ért Marcel bírni vágyáson, birtokláson? A Másikat önmagától óvatosan távol tartó viszonyulás célja a Másik saját célokra való felhasználása, tulajdonlása. A tárház gazdag, legyen szó akár a munkáját végző italt felszolgáló pincérről, a tömegközlekedést használó utastársról, aki olykor tökéletes kapaszkodónak bizonyul, avagy személyesebb igényeket kielégítendő, a megerősítő, a rá odafigyelő funkciót betöltő Facebook-ismerősről. Ez utóbbi esetben:

„Olyan beszélgetésről van szó, ahol én nem adok semmit, ahol nem ajándékozok semmit – éppen csak annyit, amennyi ahhoz kell, hogy kiváltsam az általam kívánt válaszokat. Olyannyira, hogy beszélgető-partneremre semmiképpen sem tekintek úgy, mint valóságos lényre. Őszintén szólva, még csak nem is tekintem egy másik embernek, hiszen egy ilyen fiktív és nem-élő kapcsolatban én sem úgy veszek részt, mint egy valóságos lény, mint valaki.”¹⁰

A birtokló ember tehát az önkifejezéshez a Másikat használja, mégpedig úgy, hogy szembe állítja magát vele.¹¹ Ha az imént idézett beszélgetést megnézzük a Másik szemszögéből, akkor ő azt érzékelhetné úgy is, hogy „valakivel vagyok, aki számára én nem én-ként vagyok, nem vagyok”.¹² Azonban ezt csak akkor élheti meg így, ha ő nem ugyanilyen birtoklóan, a Másik valós én-jét elnyomóan viszonyul őhozzá. Ezért mondja azt Turkle, hogy a Facebookos kapcsolattartás egyik nagy veszélye, hogy önmagunkat azonosítjuk azzal, amilyennek ott mutatjuk magunkat, és amilyennek ott látnak minket az ismerőseink.¹³ A Másikkal való találkozás itt, meglehet, nem lényegi találkozás, de egyáltalán nem haszontalan, mert ezen keresztül érvényesíthető a Másik elnyomása és az ő valódi személyisége megmutatkozásának, kibomlásának akadályozása, mégpedig azzal, hogy a Facebook-ismerősök egymás mellett csupán csak elvannak, ahelyett, hogy egymást gazdagítva valódi kapcsolatba lépnének, egzsztálnának. Holott ez jelentenén számukra az igaz találkozást.

A gond másfelől az, hogy e hiányos kapcsolatokat nem csupán létrehozza, fenntartja, hanem el is fedí a 24 órában lehetséges közlés, a gyors kommunikáció, a visszaigazolás posztolásra, ami olyan érzést kelt, mintha ott majd mindig velem lenne valaki, ha épp aktuálisan nem is, de közvetetten vagy

¹⁰ Gabriel Marcel: *Du refus à l'invocation*. Librairie Gallimard, Paris, 1940. 99.

¹¹ Gabriel Marcel: *Sein und Haben*. Verlag Ferdinand Schöningh, Paderborn, 1954. 30-31.

¹² Gabriel Marcel: *Sein und Haben*. Verlag Ferdinand Schöningh, Paderborn, 1954. 78.

¹³ http://www.randomhouse.de/Sherry_Turkle_im_Interview_zu_Verloren_unter_100_Freunden/aid35311.rhd

akár bármelyik pillanatban. Turkle és Deresiewicz is hangsúlyozza, hogy ez nagyon káros képet alakít ki. A téves kép egyik létrehozója, hogy valóban több a kommunikáció, de ez nem feltétlenül igaz egymással beszélgetés, inkább rövid közlésekből, megbeszélésekből áll össze. Nem a meghitt, intim, mély beszélgetések helye és lehetősége e fórum. Kiöli e pillanatoknak a megfogantatását is. A másik fő ellenvetésük az, hogy téves elvárást alakítanak ki az emberek maguknak arról, hogy miről szól egy barátság (például folyamatos visszajelzés a közléseikre, egyoldalú meghallgatás).¹⁴ Vagy gondoljunk csak arra, milyen sokszor lehet tapasztalni, hogy két fiatal beszélget, helyesebben az egyik beszél, a Másik meg közben az okostelefonjára mosolyogva chatel folyamatosan. Még ha el is hiszi a beszélő, hogy a másik hallja azt, amit mond neki, aligha lehet benne biztos; gondolhatja úgy, hogy lényegesebb dolgokról is érdemi beszélgetés alakulhat ki. Marcel megfogalmazásában:

„egészen erős érzés az, hogy valaki, aki ugyanabban a szobában van velünk a legközelebbi közelségben, akit látunk és hallunk, és akit a lehető legjobb bizonyítékként meg is tudunk érinteni, még sincs jelen, tőlünk mint szeretett ember végtelenül eltávolodik, mérföldekre messze van... Mit értek azon a jelenlétben, ami a szobában levő Másikból hiányzik? Nem azt, hogy vele ne tudnék kapcsolatot kialakítani. Ő se nem süket, se nem vak, és nem is együgyű. A hozzám való viszonyulása egy durva anyagi kapcsolat biztosít... Ám hiányzik a lényeg. Ezt úgy lehet megfogalmazni: ez egy kapcsolat összetartozás, egyesülés nélkül, és épp ezért lényegtelen kapcsolat. A Másik kétségtelenül meghallja a szavakat, amiket mondok, de engem magamat nem hall meg. Ráadásul az a kínos benyomásom van, hogy a szavaim, amiként ő azt visszaadja nekem, ahogy tükröződnek benne, felismerhetetlenek... a másik bizonyos tekintetben, elidegenít magamtól, nem vagyok valós magam, ha vele vagyok.”¹⁵

Kinek lehet ilyen hiányos emberi kapcsolata? Elsősorban annak, aki nem fogékony a külvilágra, aki elzárja a befogadó készségét, aki nem képes saját érzését más számára megmutatni, megnyitni, valamint aki nem képes a Másik helyébe helyezkedni, aki nem akar a szegényes, ám biztonságosnak tűnő világából kilépni. Az ilyen ember úgy gondolja – tévesen, ahogy arról

¹⁴ <http://www.sueddeutsche.de/digital/kommunikation-im-netz-internet-ort-der-einsamkeit-1.79231>

<http://futurezone.at/digital-life/mehr-vernetzung-fuehrt-zu-mehr-einsamkeit/24.578.491>

¹⁵ Gabriel Marcel: : *Le Mystère de l'Être. I. Réflexion et mystère*. Aubier, Paris, 1951. 221.

nemsokára szólni fogok –, hogy épp így van egyfajta erős, hasznos bizonyossága önmagáról, és azok, akik kifelé nyitottak, valójában ingatagok, befolyásolhatók, ezért ő – önmagát inkább védve – falat emel maga köré, csupán csak bírassal viszonyul az őt körbe vevőkhöz, és kialakít egy belső világot. Mégis – láthatjuk – a Másoktól való elzárkózás nem teljes mértékű, nem remeteséget vagy antiszociális viselkedést jelent, sőt, az ilyen ember funkcióira redukálva magát, beilleszkedik az embersokaságba, miközben folyamatos megerősítésre vágyik, Másoktól jövő megerősítésre, vagyis figyelmet igényel. Csak éppen úgy, hogy ő azt közben uralni akarja.¹⁶ Elnyomni és tulajdonolni a Másikat. Marcel szerint ez az önmagába zárkózás, önmagát-középpontnak-tartás az ember igazi bűne, aminek következménye lehet az elembertelenedés.¹⁷

E bűn azért fontos, mert „Az emberi élet, bármilyenek is az alapok, melyeken nyugszik, úgy jelenik meg, mint ami valamiképpen függ attól a módtól, ahogyan önmagát megérti.”¹⁸ Mégis hogyan érti meg önmagát, milyen választ ad a „Ki vagyok én?” - kérdésre a maga köré összpontosult Facebook-használó? Mennyiben hat erre a válasza a Másik? A környezetéből, miliójából megértett én – Marcel szerint – nem képes valódi módon megismerni önmagát, nem reflektál igaz módon, hanem elfogadja a környezetének véleményét, besimul abba, befolyásolhatóvá engedi magát tenni, és így nem képes saját tulajdonképpen lényegét megvalósítani.¹⁹ Az ilyen ember saját magát és Másokat is adatok összességének tekinti, aminek az egyik megtestesülése a Facebook-adatlap. Nem ritka például, hogy hamarabb szerez valaki ez alapján tudomást, információkat, támpontként szolgáló adatokat a Másikról, mint-hogy személyesen találkoztak volna, szóba elegyedtek volna. Az ember ilyenkor nem saját maga, nem egy én, hanem egy X.Y., aki valamilyen bizonyos módon van, valamiként meg van határozva, méghozzá akként, amiként magának vagy valakinek szolgálatára válik, s annak alapján, amit nyújtani tud magának vagy Másoknak. A *Du refus à l'invocation* című írásában Marcel ezt a következőképpen szemlélteti: képzeljük el, a másik személy ásvány, s nekem lehetőségem van kinyerni belőle a számomra felhasználható fémrészt, a többi részét meg, ami számomra nem hasznos, ami nekem már hulladék, otthagynom. Vagyis egy lény annyit ér, amennyire „érdekes” számomra.²⁰

¹⁶ Gabriel Marcel: *Le Mystère de l'Etre. I. Réflexion et mystère*. Aubier, Paris, 1951. 192.

¹⁷ Gabriel Marcel: *Le Mystère de l'Etre. II. Foi et réalité*. Aubier, Paris, 1951. 182.

¹⁸ Gabriel Marcel: *Technika és bűn*. In. Gabriel Marcel: *A misztérium bölselete*. Vigilia Kiadó, Budapest, 2007. 79.

¹⁹ Gabriel Marcel: *Homo Viator. Philosophie der Hoffnung*. Bastion Verlag, Düsseldorf, 1949. 17.

²⁰ Gabriel Marcel: *Metaphysisches Tagebuch*. Verlag Herold, Wien, 1955. 22.

Gabriel Marcel: *Du refus à l'invocation*. Librairie Gallimard, Paris, 1940. 98.

Ez utóbbi felfogás érvényesülése és elsajátítása magyarázhatja az állandó közléskényszert a Facebookon, kezdve a sok üres kiírástól a hosszabb vallo-másokig, fényképekig. Szinte azt gondolhatnánk, hogy az adott élményt meg-örökítő fénykép által válik értékké az esemény, pontosabban attól, hogy arról mások tudomást szereznek, és nem magától az élmény megélésétől, attól, hogy azzal a konkrét személlyel része lehetett valamiben.²¹ De kik azok a mások? Kikkel osztja meg a képeit, gondolatait, érzelmeit? Kire gondol akkor, amikor feltölti, megírja? Van-e arca, konkrét személye a Másiknak vagy bárkinek; mindenkinek szól, aki hajlandó megnézni? Az örömet, boldogságát akarja megosztani, hogy azoknak mások is részesei lehessenek? Vagy csak mutatni akarja, hogy neki jó, és lássák ezt mások is, és irigyeljék? Ezek a kapcsolatok főleg a magamutogatáson és a kukkoláson alapulnak, meglátásom szerint. Akkor érzi magát érdekes, megbecsült embernek az aktív Facebook-felhasználó, ha egyre több ismerőse van, aki követi, aki irigykedhet rá. Ez viszont könnyen odavezethet, hogy már nem képes visszavonulni, offline lenni, egyedül lenni. Kialakít egyfajta halogató magatartást, melyet Gabriel Marcel így határoz meg: „Az a halogató magatartás, aminek révén takarékoskodom magammal, visszatartom magam azért, hogy egy bel-ső szétszóródásban éljem életem, összeegyeztethetetlen az önismeret valódi fogalmával.”²²

Deresiewicz és Turkle szerint is kiemelten kell kezelni önismeretünk kialakításában a sokaságtól való elvonulásra, egyedül levésre való készséget és képességet. Deresiewicz úgy véli, szükséges lenne a nyájtól való leválás, az önmagunkra reflektáló elvonulás ahhoz, hogy igaz kapcsolataink lehessenek. Mégis sokan görcsösen ragaszkodnak azokhoz az ismerőseikhez, akikkel inkább kontaktusuk van, semmint baráti viszonyuk, és úgy gondolják, ha kis ideig nem aktívak a digitális életükben, akkor a Másik elfelejti őket.²³ Ám az is lehet, hogy épp magánya elől menekül valaki a digitális világba. Elfedi ön-maga elől, hogy valódi életében nincs is kivel találkoznia, nem tudna senkivel sem elmenni például moziba vagy koncertre, vagy egyszerűen csak beülni valahova beszélgetni. A virtuális ismerőssel az ilyesfajta szembesülés könnyen

²¹ Maga Marcel a fényképekhez való megfelelő viszonyulásra is óva inti olvasóit – több ízben is. A fénykép képes megmerevíteni, megölni az akkori viszonyt akkor, ha a képen látott személyt, viszonyt, az akkori, már múltbéli képen látottként értelme-zük. Így nem adunk teret a változásnak, megfojtjuk a képen megjelent lehetséges egzisztálását. Gabriel Marcel: *Homo Viator. Philosophie der Hoffnung*. Bastion Verlag, Düsseldorf, 1949. 209.

²² Gabriel Marcel: *Du refus à l'invocation*. Librairie Gallimard, Paris, 1940. 212.

²³ <http://www.sueddeutsche.de/digital/kommunikation-im-netz-internet-ort-der-einsamkeit-1.79231>

elkerülhető, hiszen a kontaktus felvehető, folytatható otthonról is. Ezt a satnyulást, az ilyesfajta lustaságot kárhoztatja Turkle is.²⁴

Mégis téves elgondolás lenne, ha azt gondolnánk, ebben a felszínes, besimuló, egyforma létmódban kölcsönös elfogadás van. Valójában komoly verseny folyik a kontaktusban álló felek között, még ha nem is nyíltan (több kiírás, több kép feltöltése, több ismerős, több lájk begyűjtése), vagyis megjelenik az is, amit Marcel autonómiára törekvésnek nevez.

Az autonómia – a francia filozófus szerint – ellentéte a szabadságnak. Az autonómia megszerzésében, megtartásában ugyanis egyfajta uralkodási, igazgatási vágy a mozgató erő, ami azonban nem valamiféle kiteljesedés, hanem sokkal inkább az erre törekvő szubjektum önmegrövidítése és részekre osztása, ahogy ezt már az előbbiekben láthattuk. Az autonómiára törekvő ember nem hisz az emberi kötelékek fontosságában, csak magára figyel, magára marad elégedettségében és elégedetlenségében is (az „én gondolom” „én élek” „én érzem” jellemző rá), nem tud kihez valósan fordulni (gondoljunk csak a Facebookon megjelenő merengő önvallomásokra). Úgy véli, a Másikban semmilyen esetben sem lehet megbízni, a másik épp az a Másik, aki akadályozhatja őt szabadságában, teljességében. Ezt nevezi Marcel más megközelítésben gőgnek, ami „abban áll, hogy erőnket csak önmagunkban találjuk [magába húzódás, önmagának élés], s ez leválaszt a lények egy bizonyos közösségéről, ugyanakkor szétörni is igyekszik azt; úgy működik, mint egy romboló princípium.”²⁵

A csak magától függésben élés tehát Marcel gondolkodásában azt is jelenti, hogy az így élő a többi ember kizárásával még önmagát is elidegeníti önmagától. A Másikat agresszív módon uralni akarásával magára marad, következésképp agresszív viszonyulása önmagára irányul, önmagát emészti szépen lassan. Önmaga kizárása a szabadság hiánya is, mert a szabadság, függetlenség csak a Másikkal együtt valósulhat meg, mégpedig úgy, hogy a felek kölcsönösen a lehető legteljesebb létet akarják biztosítani egymásnak – s nem pusztán csak önmaguknak.²⁶

²⁴ http://www.randomhouse.de/Sherry_Turkle_im_Interview_zu_Verloren_unter_100_Freunden/aid35311.rhd

²⁵ Csejtej Dezső (szerk.): Gabriel Marcel: *Az ontológiai misztérium tételezése és konkrét megközelítései*. In: *Ész-Élet-Egzisztencia II. Ráció és határai*. Szeged 1992. 303.

²⁶ Gabriel Marcel: *Auf der Suche nach Wahrheit und Gerechtigkeit*. Josef Knecht, Frankfurt am Main, 1964. 81.

Az iménti elnyomó viszonyulás ellentéte – Marcel dualista megközelítésében – a Másikkal valódi, egzisztáló kapcsolatba lépés; ez azt jelenti, hogy egymás számára nemcsak láthatóan, hanem érezhetően is lenni. Vagyis a Másik nem az adatai összessége, nem statisztikai elem, tárgy, funkció, hanem személy, jelenlét, akivel Mi-t lehet alkotni.²⁷ Ennek a felfedezéséhez, megvalósításához szükséges bizonyos szinten az adott virtuális körülményektől elkülönülni, a technikát máshogy kezelni, kiilleszkedni.²⁸

Ez az fajta a külön vonulás, amit a környezetébe belefeledkező, belesimuló sokaság meg bomlasztó törekvésnek vélhet. Marcel több drámájában is boncolgatja a jelzett konfliktust, a legplasztikusabban talán a *Le monde cassé* (Összetört világ) című művében, erre a későbbiekben térek vissza.

A mennyiségi mutató fontossága, szem előtt tartása másféle konfliktust is szülhet: egyrészt, ha valaki nem fogadja el bárki ismerősi meghívását, bejelölését, hanem csak azét, akivel valóban távolabbi vagy közelebbi ismeretségben akar lenni, akivel kapcsolatot akar tartani, akkor fel kell vállalnia az elutasító gomb megnyomását. Ezt ellenállásnak, ellenségeskedésnek, pökhendiségnek vélheti a környezete. Gondolhatja: „Mit különködik ez? Azt hiszi ő több?” Miközben, ha nem utasították volna el, és ott lehetne az illető ismerősei között, lehet, fel sem tűnne neki, hogy nem is beszélnek egymással. Másrészt a kevés ismerőssel rendelkező egyén unalmas, szerencsétlen emberként értelmeződhet. Az más kérdés persze, hogy ő önmagát e szerint értékeli-e.

Visszatérve az előbb említett dráma főszereplőjéhez, tudjuk róla, hogy pezsgő társadalmi életet él, szeret csevegni, rengeteg ismerőse van (ma ezt – jellegét tekintve – akár Facebookos kapcsolatnak is nevezhetnénk), mégis zavarni kezdi valami. Hatalmába keríti egy érzés, amit szeretne megbeszélni barátnőjével:

„Nincs néha olyan érzésem, hogy az a világ, amiben élünk... ha életnek lehet nevezni... ez a világ széttört. Ugyanúgy, ahogy egy óra tönkremegy, ha nem jár többé. A rugó elszakadt. Látszólag nem változott meg semmi. Minden a helyén van. De ha az ember az órát a füléhez tartja... többé nem hall semmit. Tudod, a világ, amit mi világnak nevezünk, az emberek világa... Valamikor egy szívet is

²⁷ Gabriel Marcel: *Le Mystère de l'Etre. II. Foi et réalité*. Aubier, Paris, 1951. 20.

²⁸ Csak bizonyos szinten, nem teljes mértékben, itt is fontos a mérték. Például praktikus egy közös program megbeszélése, pontosítása, kinek hol és mikor jó a Facebookon, azonban fontos, hogy ezt a találkozót egymásra figyelve, együtt meg is éljék.

hordott magában. De számomra olyan, mintha ez a szív megszűnt volna dobogni.”²⁹

E felismerését, érzését azonban a közege, környezete nem akarja elfogadni. Pillanatnyi kimerültségnek tekinti. Bagatellizálja. Egy idő után pedig személyes támadásnak véli, mondván, kívülállása a közösségen, nem más, mint öntelt viszonyulás, különcködés. Megérteni nem próbálják őt, a Christiane felé való nyitás lehetőségét környezete elveti, és ezzel tulajdonképpen saját életük átfogóbb értelmezésére is nemet mondanak. Kivétel a férj, aki hosszas vita után – Christiane kérésére, hívására – megnyílik, valódi kapcsolatba lép vele. Vagyis nemcsak önmagával foglalkozik, hanem nyitottá válik a Másik felé is, akit ettől kezdve képes esendőbbnek, összetettebb lénynek látni annál, mint amilyennek korábban tűnt számára. Ez azért is lehetséges, mert a feleség – mintegy indító lépésként – lebontotta addigi életének saját maga által felépített falait. Megnyílt a lehetőség, hogy kölcsönösen jelen legyenek egymás számára, egymásra nyitottá váljanak, odafigyeljenek a Másikra. Ez azt is jelenti, hogy minden hibájukat fel merik vállalni egymás előtt. Céljuk egymás gazdagítása, egymás és így önmaguk jobb megismerése, szeretetük révén való a kölcsönös teremtés. Marcel szerint a szeretet az, ami képes arra, hogy kialakítson olyan viszonyt, melyben az egyik ember a másik számára nem objektum. Ez biztosítja, hogy az emberi viszonyok ne váljanak dologiassá. „aki igazán él, az nem csak ízlelgeti az életet, hanem szétárad benne, szítja azt, vagyis az élő ember lényegileg teremtmény.”³⁰

KITEKINTÉS

Összefoglalóan azt mondhatjuk, Marcel olvasatában az a fajta elnyomás, ami önmagunk és a Másik bírni, uralni akarására irányul, az emberi kapcsolatok viszonylatában az agresszió egy megjelenési formája. Az ellene való lázadás, vagyis önmagunk megismerése, nem is kis célkitűzés – ma a Facebook korában pedig még inkább jelentőséggel bíró és speciális színezetet is kapó probléma. A jelzett közösségi fórum kielégít persze praktikus célokat is: a különböző kis közösségeken belül e fórum közvetítésével programokat lehet megbeszélni, munkavégzéssel kapcsolatban kérdéseket lehet feltenni, megoldani, a kommunikációt gyorsabban lehet pörgetni. Ez hozzájárul annak a meggyőződésnek a kialakításához, hogy aki nem létezik a Facebook világában, az nem is teljesen létező egyén. Az tehát nem állítható, hogy ez az

²⁹ Gabriel Marcel: *Le monde cassé*. Desclée de Brouwer, Paris, 1933. 44-45.

³⁰ Gabriel Marcel: *Le Mystère de l'Être. I. Réflexion et mystère*. Aubier, Paris, 1951. 154.

érintkezésmód közösséget kerülő lenne, mivel a Facebook közösségi háló, ugyanakkor mégsem feltétlenül közösséget teremtő. Nagy veszélye pedig a nem nyílt elszemélytelenedés (csendes elnyomás), a kapcsolatok fellazulása. Ennek kapcsán említeném röviden két számítógépes alkalmazás lehetséges következményét.

Az egyik 2014-ben került használatba, a megnevezése Friend or Foe. Különféle statisztikát képes személyre szabottan készíteni a Facebook használatról: mi hány embert követünk nyomon, és minket hányan. Kiderülhet, ki az, aki a legszorgosabb követőnk, ki az, aki legtöbbet lájkolt minket, mely ismerőseink posztolnak a legtöbbet, és kik azok, akik épp ellenkezőleg teszik.³¹ Ez az alkalmazás felfogható mókás, időt kitöltő játéknak is, a kíváncsiság valamiféle kielégítésének – nem mintha ez az időtöltés, kíváncsiság önmagában nem rejtene negatív következményeket, ahogy erről szóltam fentebb. Lehetne persze érveket felsorakoztatni mind az alkalmazás mellett, mind ellene. Lehet mondani, mi van akkor, ha valaki számára tényleg szükséges iránytű ez, mert csak így képes ismerősei kapcsolatrendszerében eligazodni. S fel lehet vetni az alkalmazás kártékony hatását is, annak lehetőségét, hogy ez az alkalmazás szintén szerepet játszik a gondolkodás, reflektálás, önálló döntéshozatal ellustulásában. A leltárkészítés lehetősége viszont elvezethet a kétségbeesés mélyebb szintjéhez, a birtoklás tragédiájának gyökeréhez is – Marcel is erre mutat rá.³²

A másik alkalmazás idén februárjától lépett életbe az USA-ban. Ez a Facebook öngyilkosságot megelőzni kívánó funkciója.³³ A lényege, hogy az öngyilkosságra való hajlandóságot tükröző kiírást látva indítványozhat valamely Facebook-ismerős megfontolásra érdemes ellenvetéseket, ami aztán anonim láncreakciót indíthat el. Első körben egy üzenetet küld a féltett személynek, ami azt tartalmazza, hogy vegye fel a kapcsolatot valakivel, akiben megbízik (kérdés, hogy van-e egyáltalán ilyen személy, ha lenne, valószínűleg magától is eszébe jutna az érintettnek ez a lehetőség), vagy keressen meg egy segítő szervezetet. Közben a Facebook megfelelő szakemberek bevonásával vizsgálja, hogy tényleg valós problémáról van-e szó. Ha igen, akkor küld egy automatikusan felugró üzenetet, hogy az érintett forduljon szakemberhez. Ha ezt elfogadja az illető, akkor a Facebook felveszi a kapcsolatot egy szakemberrel, akit átirányít hozzá. Mindezek olvasásakor egyből Marcel következő gondolata visszhangzott a fülemben: „Minden probléma megérthető

³¹ http://hvg.hu/tudomany/20140602_Igy_leleplezheti_le_kik_a_baratok_es_kik

³² Marcel: *Du refus à l'invocation*. Librairie Gallimard, Paris, 1940. 97.

³³ <http://nol.hu/mozaik/pszichiatriara-mehet-a-facebookos-alhírt-1528257>

valamely technikával, a technika pedig a problémát mindig egy bizonyos modell szerint akarja megoldani.”³⁴

A kérdés, hogy valódi megoldás, megelőzés származik-e egy ilyen viszonyulásból? Nem öli-e ki ez is a személyes kapcsolatot, a hajlamot, hogy legalább a bajban felkeressük a Másikat? Vagy valójában inkább a kényelmet szolgálja e funkció? Hiszen kényelmes elkerülése lehet ez a Másiknak, az ő problémájával való mélyebb szembenézésnek, a valós lényével való ijesztő találkozásnak, lehetséges saját felelősségünk tudatosításának, önmagunkra reflektálásunknak.

³⁴ Gabriel Marcel: *Sein und Haben*. Verlag Ferdinand Schöningh, Paderborn, 1954. 111.